

Takács Judit (szerk.) „Szexualitás a társadalomban (különszám)”. *Socio.hu Társadalomtudományi szemle*. 2015/1. szám. <http://socio.hu/archivum/2015/1>

A *Thalassa* (2005/1. Szexualitás és szubjektum, 2010/4. Szexuális orientációk), a *Rubicon Online Plusz* (2010 A szexualitás kultúrtörténete), valamint az *Ókor* (2012/3. Erotika és szexualitás) folyóiratok után 2015-ben a *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* is szexualitás-különszámmal jelentkezett. A tanulmányok a szex szexualitássá intézményesülését, így a normák közé szorítására tett kísérleteket mutatják be, többségben hazai kontextusban. Az első négy a 20. század első felére tekint vissza (ebből három a Horthy-korszakra), a következő öt írás pedig a jelen gyakorlatokat vizsgálja.

Takács Judit bevezetőjében megkülönbözteti a szex és a szexualitás fogalmát, az előbbit organikusnak, míg az utóbbit társadalmi, így intézményesültnek és történelemmel bírónak tételezi. „Hogyan alakul az organikus tényszerűként látott szexből — vagy inkább hogyan szerveződik köré — a szexualitás külsődleges és kényszerítő társadalmi ténye: hát, ez itt az igazi társadalomkutatói kérdés”(1) — mondja. A kérdés fontosabb kutatóinak sorra vétele után eljut a radikális társadalmiságot hirdető Gayle Rubinig és a kapitalizmuskritikával gazdagított megközelítésekig, melyek leszögezik, hogy a munkaerő következő generációinak kitermelése érdekében még az alternatív életformákat elvben integráló társadalomnak is érdeke a hagyományos családdal kapcsolatos elvárások fenntartása.

Az első két tanulmány egy-egy ellentmondásos figura továbbélését, aktuálpolitikai célokra való felhasználását/felhatóságát mutatja be. Szexuális orientációjuk illetve (vélt) nemi identitásuk ellenére érthető okokból egyik sem vált a hazai LMBTQ-történet büszkeségévé. **Kurimay Anita** „**Tormay Cécile: A „Nemzet Nagyasszonyának” kényelmetlen öröksége**” című tanulmányában az író emlékezetén keresztül rávilágít arra a ma is gyakran látható paradox jelenségre, miszerint a konzervatív női szerepet propagáló és ezzel megélhetést, presztízst szerző nővel szemben egyáltalán nem elvárás, hogy a magánéletében megvalósítsa mindazt, amit a többi nő számára oly magabiztosan előír. Ez messze túlmutat azon, hogy a közéleti szerepet vállaló konzervatív nő *contradictio in terminis*. Tormay nemcsak író és lapszerkesztő volt, aki nem ment férjhez és nem születtek gyermekei, de ráadásul leszbikus kapcsolatai is voltak, melyek közül az egyikből a Horthy-korszak egyik legnagyobb botránya kerekedett. A felmentésért maga Horthy járt közben, mert a rezsim az író tisztára mosásában volt érdekelt — és, mint a tanulmányból kiderül, a 2000-es években a rehabilitációt szorgalmazó

(szélső)jobboldali politika ugyanúgy jelentéktelennek vélte a potenciálisan kínos részleteket: vagy szemet hunyt felettük, vagy lejárató kampányként hivatkozott rájuk az író nő áldozatiságának megkonstruálása érdekében.

Bezsenyi Tamás „Emlékezetkonstrukciók Pipás Pista nemváltoztatásáról és gyilkosságairól” című tanulmánya viszonylag teljes képet ad a hírhedt alföldi „crossdresser” bérgyilkos történetének értelmezéseiről és populáris kultúrabeli megjelenéseiről. A szerzőnek e helyütt nem célja a valós történetek kiderítése. Mivel pontos adatok („Pipás Pista” születési ideje? az átöltözés motivációja? gyerekei száma? férje sorsa? a gyilkosságok motivációja? áldozatai száma? lelepleződése? biológiai neme kiderülése? halála?) egyébként is alig állnak rendelkezésre (vagy téveszmék gyökeresedtek meg velük kapcsolatban a köztudatban), ellenben már az igazságszolgáltatás is „a vádlott életének fikciósításával próbálták számukra érthető, jogerős ítélethez szükséges racionális interpretációs keretek közé zárni” (39) az ügyet, és a korabeli sajtó is számos szenzációhajhász elemet hozzatott a történethez; a kialakult, ellentmondásokkal teli legenda akár aktuálpolitikai igények szerint is hajlítható olvasatokra ad lehetőséget. Részletes elemzés mutatja be, hogy míg a szocializmusban keletkezett Szabó László-féle leírásnak (*Bűnügyi Múzeum*, 1968) a szociálisan érzéketlen Horthy-rendszer kegyetlen és inkompetens igazságszolgáltatásának ostromozása volt a célja, középpontban a tabusértő, magát sikeresen férfinak kiadó „bosszúálló angyal” Pistával; a szocialista rezsim által többször betiltott, ellenzéki Ember Judit (dokumentumfilm: 1983, szöveg: 2003) óvatosabban bánik a konfabulált elemekkel. A rendező gyakorlati szempontokból közelít, túlélőkkel interjúzik (akik mind tudták, hogy Pipás Pista nő, és a gyilkosságokról is tudtak) és a főszereplőt inkább a körülmények foglyaként láttatja.

A következő tanulmányok a szexualitás szabályozására tett kísérletek közül mutatnak be kettőt. **Szegedi Gábor „Tisztaság, tisztesség, fajgyalázás. Szexuális és faji normalizáció a Horthy-korban”** az 1941. évi XV. törvénycikket elemzi, amely „bevezette a kötelező házasság előtti vizsgálatokat, a házassági kölcsönök rendszerét, valamint megtiltotta a zsidó-nem zsidó házasságokat, valamint ugyanígy, faji alapon büntette a házasságon kívüli nemi kapcsolatot is” (59). Ennek ideológiai előzménye már a 20-as, 30-as évek szexuális felvilágosító anyagaiban is tetten érhető. Noha e téren létezett pragmatista, sőt kifejezetten progresszív irányzat is, az állam a keresztény-nemzeti szellemiségben kiadott anyagokat támogatta. Ezek a szexualitás konkrétumairól „a tudatlannak nincsenek vágyai” elképzelés alapján szemérmesen hallgattak, és a „tisztaságot” szorgalmazták. Egyben – a mai áldozathibáztatással háttorzongatóan összecsengő elemként! – egy furcsa kettősség is megfigyelhető bennük: absztinenciára intettek, de az „elbukókat” részben fel is mentették, a prostituált nők és a zsidó férfiak által kiadott

pornográf anyagok jelentette, túl nagynak tartott „kísértés” miatt. (A démonizált prostituáltban üldözendő bűnöst látnak, nem kihasznált áldozatot.) „A fajgyalázás „moralitása” éppen olyan kettős volt, mint a középosztály szexuális erkölcsvilága” — áll a szövegben (70). Az elemzett törvényben e logika úgy él tovább, hogy bünteti azokat a zsidó férfiakat, akik „tisztességes” nem zsidó nővel kapcsolatot létesítenek — de a középosztálybeli férfiak „nem tisztességes” nőekkel létesített kapcsolatát eltűri.

Ez utóbbiakra tér rá **Tóth Áron „Bordélyházak és kéjnőtartók a polgárosodó Nagyváradon”** című tanulmánya, amely a prostitúció „reglementációjának”, azaz állami szabályozásának a korába kalauzolja el az olvasót. Az aprólékos város- és épületeírásokban többnyire elveszni látszik, hogy valójában államilag szentesített nők elleni erőszakról volt szó, bár a szerző a prostitúciótörténeti kutatások mindkét irányzatából merít: az intézményesülésre fókuszálóból és a társadalomtörténetiből egyaránt (az utóbbi az, ami elszakad a „mindig volt, mindig lesz” elképzeléstől). A korabeli dokumentumokból, amelyekben visszaköszön tisztességes és tisztességtelen nő dehumanizált kettőse, szintén a prostituált nők démonizálása derül ki: a nemi betegségekért kizárólag őket okolták, a klienseiket véletlenül sem, a bordélyházak ellen tiltakozókat pedig nem a nők kizsákmányolása vagy a képmutató szexuális kettős mérce zavarta, hanem a zaj, a kriminalitás és a leeső ingatlanárak. A „kéjnőkről” és a bordélyház-tulajdonosokról (akik többnyire nők voltak) részletes információk állnak rendelkezésre, ám a kuncaftokról sosem készült hasonló összeírás, kiletüket jótékony homály fedi. Hogyne fedné: a reglementációhoz állami érdek fűződött, a bordélyházak bevételt jelentettek az állam és a város számára.

A tanulmányok második blokkja a jelenre fókuszál — három az LMBTQ, kettő pedig a heteroszexualitásra. **Takács Erzsébet „Fogamzás és terhességmegszakítás. Magzat-irodalom a kortárs francia szociológiában”** című írása Dominique Memmi és Luc Boltanski műveit mutatja be. Franciaországban az elmúlt negyven évben nem csökken az abortuszok száma, és a beavatkozást jellemzően nem megesett kiskorúak vagy tudatlanságból teherbe esők kérik. Ez keltette fel a szociológusok érdeklődését a magzati lét körüli társadalmi ellentmondások iránt. Memmi a „diszkurzív felügyelet” koncepciójára hivatkozik például az abortusz előtti kötelező beszélgetések elemzésekor — „a társadalmi cselekvőknek az állam diskurzusát kell reprodukálniuk”, írja (107). Különösen az egészségügyi indikációjú abortuszokkal foglalkozik, melyek a kétféle életfogalom, a zoé (életben tartás mindenáron) és a bios (társadalmi élet) közti ellentmondást jelenítik meg. Az orvostársadalom és a szülők eltérő módon ítélik meg, hogy egy adott, prenatálisan feltárt fogyatékoság indokolja-e az abortuszt (függően pl. a fogyatékoság láthatóságától, vagy a magzat nemétől), és a szakma a

gyászfeldolgozás mikéntjét is igyekszik irányítani (időtöltés a halott magzattal), noha ennek pszichés hatékonysága nem bizonyított. Boltanski *A magzati állapot* c. könyvében a cité (igazolás) elméletét alkalmazza a magzattal kapcsolatos attitűdökre: a projekt-logikájú kapitalizmusban az abortuszt kérő nők nem a testük feletti önrendelkezés jogával indokolják a beavatkozás igényét, hanem a rossz körülményekkel. A magzatot „a szülő-projekt teszi teljesen emberivé”, írja (116) — azaz szinte fogantatásától társadalmilag meghatározott.

A következő három tanulmány LMBTQ-témájú. **Gregor Anikó és Rédei Dorottya „Heteronormatív ifjúság? A magyarországi fiatalok véleménye az azonos nemű párok együttéléséről”** a Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatainak felhasználásával elemzi „*Az azonos neműek együttélése nem tekintetbe családnak*” mondattal való egyetértés eredményeit a megkérdezett 15–29 éves fiatalok körében. A fiataloknak elég magas aránya, 47,3 százalék a „teljesen egyetért” opciót választotta, azaz konformistán közelít a témához. A kutatók azt találták, hogy ezen korcsoporton belül a kornak nincs jelentősége (azaz az arány a tizen- és a huszonevesek közt jelentősen nem tér el), a nemnek viszont igen: a fiúkra jobban jellemző a heteronormatív attitűd. A lakhely számít: a községben élőkre jellemzőbb a heteronormatív attitűd (köztük is inkább a fiúkra), meglepő eredmény viszont, hogy a közhiedelemmel ellentétben a fővárosiak nem nyitottabbak. A roma származásúak, a vallási felekezethez tartozók, a nemzeti hovatartozásukat fontosnak tartók és a házasságban élők vagy azt tervezők körében a szerzők azt találták, hogy a lányok mutatnak fokozottabban heteronormatív attitűdöt — ebben a lányok szocializációjának a hatását vélik felfedezni.

Béres-Deák Rita „„Mit szólnak a szomszédok?” Azonos nemű párok családjai és a rejtőzködés dilemmája” Goffman „ragadós stigma” fogalmából indul ki, ami arra utal, hogy az elvárt normától eltérő szexuális orientáció vagy nemi identitás az érintett személy környezetét, családtagjait is megbélyegzi. A szerző magyar LMBTQ személyekkel illetve LMBTQ személyek hozzátartozóival (68 illetve 12 fő) készített interjúk segítségével igyekezett feltárni az ezzel kapcsolatos megküzdési stratégiákat. Ezek közé tartoznak: „nyílt titok” (az illető nem bújik elő, de a családja tisztában van a helyzettel), az üvegszekrény (az illető előbújik, de a családja nem vesz róla tudomást), összeesküvés (titkolózás egyes családtagok előtt), elkülönítés (figyelem arra, hogy a titkot tudók és nem tudók ne találkozzanak). Előfordul az is, hogy az el nem fogadó család az LMBTQ hozzátartozót további (most már akaratán kívüli) titkolózásra kényszeríti, ami számára feszültséget okoz (pl. az, hogy az ellenkező nemű partnert firtató rokoni kérdésekre kell válaszolnia). Ám az is meggesik, hogy az érintett kéri a családtagjait, hogy orientációját ne mondják el másoknak (így az egyik esetben az édesanya nem

tudta a barátnőivel beszélgetve oldani az új ismeretből fakadó feszültségét). A sztereotípiával ellentétben a falusi szülők elfogadóbbak, bár ezt árnyalhatja az is, hogy egy kis közösségben nehezebb titkolózni, illetve a falu lakói kedvelik annyira a gyerekkorától ismert embert, hogy ezen az orientációja sem változtat. A szövegben szerepel egy roma édesapa rokonszenves kiállása is leszbikus lánya mellett. A helyzetet itthon nehezíti, hogy hazánkban a hozzátartozóknak nincs szervezetük – a cikk megjelenése után, tavaly kezdett el szerveződni az „LMBTQ személyek szülei, hozzátartozói” Facebook-csoport.

A **„Nők és férfiak szexuális hármásokban”** című tanulmány szerzője, **Turai Katalin Ráhel**, helyesen látja, hogy a biszexualitás egy meglehetősen alulreprezentált terület a kutatásban (ahogy az LMBTQ+ aktivizmusban is), azonban én egyáltalán nem tartom szerencsésnek a témát éppen egy olyan sztereotípiára felől megragadni, ami a hetero- és homoszexuálisok részéről egyaránt sújtja az érintetteket. Így is a kelleténél gyakoribb az elképzelés (a folyóirat megjelenésének évében pl. Nádasy Ádám is terjesztette), miszerint a biszexuális emberek szükségszerűen promiszkuusak és képtelenek tartós-monogám kapcsolatra. Arra a patriarchális képzetre sem szerencsés ráerősíteni, miszerint egy férfi biszexuális partnere mellett hármásokra számíthat. A minta mindössze 17 főből áll és abból is csak 4 fő számolt be hármás aktusról, megítélésem szerint ezért is elhamarkodottak a következtetések. Noha a szerző a tanulmány elején megemlíti, hogy „a mai Magyarország társadalmában a nők és férfiak közti hatalmi egyenlőtlenség viszonyaiban konstruálódnak meg a nemi kategóriák, amelyek nagy jelentőséggel bírnak az interakciók minden szintjén” (165), később ez a szempont annak ellenére is némileg háttérbe szorul, hogy a 4 fő közül éppen a két női interjúalany számára nem volt pozitív élmény a hármásokozás. A konklúzió elismeri, hogy a férfiaknak „nagyobb kontrolljuk volt az együttlét fölött” (185).

Szintén egy érdemtelenül háttérbe szoruló témát tárgyal **Rédai Dorottya** **„Gender dichotómia a szexuális öröm diskurzusaiban”** című írásában, ami talán a folyóiratszám legfontosabb tanulmánya, mert a tizenévesek nagy részét hűsbavágóan érintő problémákra világít rá. A 15-21 éves, aktív szexuális életet élő középiskolásokkal készített interjúkból kiderül, hogy a (heteroszexuális) „nemi öröm” diskurzusai tulajdonképpen akörül forognak, hogy a „bonyolult” (anatómiájú, érzelmi világú stb.) lányoknak hogyan „kell” alkalmazkodni az „egyszerű” (automatikusan élvező) fiúk szexuális ritmusához és értékrendjéhez. A társadalmi nemi egyenlőtlenségek reprodukálásában még az iskolai szexuális nevelés órák is közrejátszanak. A védőnő beszédéből az tűnik ki, hogy a lányoknak a nemi örömet „tanulniuk kell”, és ez elsődlegesen az ő felelősségük, nem a partnerüké. A lányok

ráadásul sokszor internalizálják azt a szemléletet, hogy az ő orgazmusuk funkciója a partnerük heteromaszkulinitásának megerősítése. Kritikusan szemlélik, de a „patriarchális alku” keretében (a közösségekben való magasabb státuszuk őrzése miatt) bizonyos mértékig mégis elfogadják a mai napig létező nemi alapú szexuális kettős mércét, és a szűz vs. kurva, barátnőnek való vs. egyéjszakásra való dichotómiát. A megfelelési vágyban egyikük odáig megy, hogy szexi jelmezekben táncol a barátjának, aki viszont még soha nem elégitette ki – következő lépésként mellműtéten törí a fejét, és az sem zavarja, ha a melle így veszítene érzékenységéből. A fiúk az interjúk során végig az aktív szerepben és döntési helyzetben pozicionálják magukat, eszükbe sem jut például, hogy a lány, akivel ismerkednek, nem is akar velük párkapcsolatot, vagy hogy a lányok őket is párkapcsolatra vs. egyéjszakásra alkalmasként osztályozhatnák. Kínos szereplőként utalnak az átlagnál magasabb libidójú lányra is: „a nő nemi öröme mindig a férfi nemi öröme függvényeként jelenik meg a szexuális diskurzusokban” (209). A későbbiekben érdekes lenne megvizsgálni, hogy a pornó mennyiben befolyásolja a fiatalok e vélekedéseit a szexről.

A folyóiratszámokban található egy rövid összefoglaló is **Szilágyi Vilmostól „A nemiségtudományok múltjáról, jelenéről és jövőjéről”** címmel, amiből legfontosabb azt kiemelni, hogy a népszerű tévhitekkel ellentétben a „szexológia” névvel illetett tudomány nemcsak a szexuális aktusokat vizsgálja, de „a nemek egyenjogúságának és esélyegyenlőségének helyzetét, az esetleges egyensúlyhiány okait és megszüntetésének lehetőségeit” (228). Ez jól látszik a fenti tanulmányokból is, és (noha a közelmúltban a *Korall* 66. száma „Szexuális másság és kirekesztés” címmel ismét történeti jellegű tanulmányokkal jelentkezett), ezen a vonalon lenne a legfontosabb továbbmenni, és a jelent vizsgálni. Jelenleg Magyarországon a fundamentalista konzervatív vallásosság és a túlszexualizált populáris kultúra egyszerre, és egymással békében támadja a női szexualitás autentikus megélési lehetőségeit, a fáradhatatlan áldozathibáztatáson és slutshamingen keresztül fenntartva — hasonlóan az említett 30-as évekbeli „felvilágosító” könyvhöz — a nők illetve a női szexualitás elnyomásának kultúráját.

Antoni Rita (Nőkért Egyesület)